

Ляхоцька Л.Л.

Інститут відкритої освіти

ДВНЗ «Університет менеджменту освіти»

НАПН України

ВІДКРИТА ОСВІТА В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ ІНТЕГРАЦІЇ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ

У статті на основі інноваційних підходів, модернізації освітньої діяльності вищих навчальних закладів, кінцевим результатом якої є гармонізація європейської вищої освіти, проаналізовано механізми та інструменти розвитку системи освіти, сукупність яких будує концептуальну модель нової освіти, яку називають відкритою освітою.

Ключові слова: *відкрита освіта, інформатизація суспільства, віртуальний кампус, електронне навчання, дистанційне навчання, кредитно-модульна система організації навчального процесу, керована самостійна робота студента/слухача.*

Постановка проблеми

Реальні зміни, що відбулися на теренах Європи та світу: проблеми глобалізації, становлення інформаційного суспільства, посилення міграційних процесів, мобільність ринку праці, міжкультурні обміни, а саме головне — об'єктивно сформована потреба навчатися «жити разом», зберігаючи власну етнічну, культурну, релігійну та іншу самобутність і різноманітність, зумовили стрімке розширення Євросоюзу. Європейська інтеграція передбачає необхідність зміцнювати і розвивати інтелектуальний, культурний, соціальний і науково-технічний потенціал. Вища освіта в цих умовах має сприяти вихованню у студентів і всіх громадян почуття причетності до спільних цінностей і загальному соціально-культурному партнерству. Саме перед вищою школою постала відповідальність за підготовку мобільної робочої сили, розширення перспектив її працевлаштування і розвиток континенту в цілому.

Мета статті — на основі інноваційних підходів, модернізації освітньої діяльності вищих навчальних закладів, кінцевим результатом якої є гармонізація європейської вищої освіти, — проаналізувати механізми та інструменти розвитку системи освіти, сукупність яких будує концептуальну модель нової освіти, яку називають відкритою освітою.

Виклад основного матеріалу

Початком процесу гармонізації системи європейської вищої освіти стало схвалення 19 червня 1999 р. на Міжнародній конференції в Болоньї міністрами

освіти європейських країн Декларації «Зона європейської вищої освіти», метою якої є: гармонізація системи рівнів (ступенів) освіти; схвалення системи освіти, що базується на двох освітніх рівнях; створення європейської системи залікових одиниць, а також усунення перешкод в одержанні студентами послуг, які стосуються освіти; визнання відпрацьованого часу в Європі викладачами і науковцями для нарахування їм пенсії; розвиток критеріїв та методології для оцінювання якості викладання; введення поняття «європейський простір вищої освіти», зокрема, змісту навчання, співпраці між навчальними закладами, схем мобільності, інтегрованих програм навчання, проведення наукових досліджень.

З позицій сьогодення зазначимо, що досягнення цілей Болонської декларації — процес складний і досить суперечливий. У багатьох країнах введення ступеневої системи вищої освіти, доповнюючи існуючі системи, є урізноманітненням ступеню вищої освіти. Крім цього, існує попит на всебічні освітні програми у системі вищої освіти: курси підвищення кваліфікації, курси перепідготовки, сезонні школи для молодих учених за новітніми досягненнями наукових знань і високих технологій, інші форми навчання, що впливають із принципу «освіта протягом усього життя» [3, 20].

Важливу роль у прискоренні Болонського процесу відіграє інформатизація суспільства. Набувають неабиякого значення проекти про дистанційне навчання, наукові проекти, в яких одночасно беруть участь дослідники з різних країн Європи, а також проекти про створення віртуальних кампусів, до складу яких входять десятки університетів Європи. Один із таких проектів — створення Віртуального кампусу центрів е-навчання науково-технологічних та інженерних університетів країн Центральної і Східної Європи, який отримав назву «Центрально-східно-європейський віртуальний університет» (Central and Eastern European Virtual University — CEEVU) — започатковано в 2003 р. згідно з рішенням 32-ї Конференції ЮНЕСКО. Роль координатора проекту відведено Національному технічному університету України «КПІ» (лист Посла Постійного представництва України при ЮНЕСКО 2031/11-687 від 22.10.2003 р.), а учасниками проекту є науково-технологічні й інженерні університети, центри е-навчання із дев'яти країн Центральної і Східної Європи і однієї країни Кавказького регіону [4]. На установчих зборах учасників, які відбувалися 30.09 — 01.10.2004 р. у Національному технічному університеті України «КПІ», представники дванадцяти університетів із восьми країн регіону підписали документи про створення Міжнародного громадського об'єднання «Центрально-східно-європейський віртуальний університет», обрали керівні органи, намітили план сумісних дій і взяли, таким чином, за практичну реалізацію проекту.

Головною місією CEEVU є інтеграція зусиль вищих навчальних закладів науково-технічного й інженерного профілів із Центральної і Східної Європи, які, реалізуючи основні принципи інформаційного суспільства — «навчання протягом усього життя» і «навчання без кордонів», мають забезпечити підготовку фахівців нової формації, здатних прискорити економічний і соціальний розвиток країн цього регіону за рахунок ефективного й оперативного застосування у своїй

практичній діяльності новітніх досягнень в галузі фундаментальних, природничих, інженерно-технічних наук й інформаційно-комунікаційних технологій.

Австрія	• Асоціація Організації мереж Центральної та Східної Європи (CEENet).
Болгарія	• Технічний університет — Софія.
Вірменія	• Державний інженерний університет Вірменії.
Естонія	• Талліннський технологічний університет.
Литва	• Каунаський технологічний університет.
Румунія	• Бухарестський технічний університет «Політехніка».
Україна	• Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут». • Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут». • Національний університет «Львівська політехніка». • Донецький національний технічний університет. • Міжнародний університет фінансів.
Чехія	• Технологічний університет — Брно.

Таким чином, інформатизація стає механізмом формування єдиного освітньо-наукового простору в Європі.

Однак зазначимо, що інформатизація суспільства передбачає, передусім інформатизацію науки і освіти, у яких здебільшого формуються когнітивні, кадрові і науково-технічні підвалини самої інформатизації як процесу і соціально-економічного явища, закладаються майбутнє досягнень і розвитку суспільства загалом.

У доповіді на підсумковій колегії Міністерства освіти і науки України 17 серпня 2006 р. зазначається: «...людство постало перед фактом, що знання оновлюються навіть швидше, ніж відбувається зміна поколінь. Тому перед освітою виникло складне двоєдине завдання: вона повинна осучаснюватися на основі новітніх технологій через широке впровадження у навчально-виховний процес ІКТ, а також — формувати у молоді риси, необхідні для успішної самореалізації в інформаційному суспільстві після завершення навчання в школі чи університеті» [7].

Отже, інформатизація освіти є невід'ємною складовою інформатизації суспільства, відображає загальні тенденції глобалізації світових процесів розвитку, виступає як визначальний інформаційний і комунікаційний базис розвитку освіти, гармонійного розвитку особистості і соціально-економічних систем суспільства.

Необхідність реагування на потреби людини, на суспільні виклики, на об'єктивні процеси їх розвитку утворює нову освітню парадигму, яка полягає у забезпеченні рівного доступу до якісної освіти для всіх тих, хто повинен навчатися, хто має бажання, внутрішню і зовнішню мотивовану потребу навчатися впродовж життя і хто має для цього можливості (час, стан здоров'я, родинні обставини, завантаженість на роботі тощо).

На основі цієї парадигми формується система сучасних цілей освіти, досягнення яких має забезпечити адекватний характер її розвитку. Водночас сучасні завдання системи освіти передбачають розвиток змісту освіти і педагогічних технологій, що застосовуються у навчально-виховному процесі, а також розвиток технологій управління освітою. Таким чином, розвиток системи освіти, з одного боку, та зазначені зміни у потребах тих, хто навчається, — з іншого, саме й формують сучасні принципи, цілі, обмеження, механізми та інструменти розвитку системи освіти, сукупність яких буде концептуальну модель нової освіти, яку називають відкритою освітою.

В.Биков виділяє три узагальнюючих чинники, що спричинили появу такого явища, як відкрита освіта.

Перший чинник спричинений об'єктивними процесами розвитку суспільства, а саме: поява нових вимог до освітнього рівня людей, до характеру і темпів набуття ними освіти.

Другий — пов'язаний з появою нових індивідуальних потреб в учнів щодо забезпечення свого особистісного розвитку та характеру отримання якісної освіти в сучасних умовах.

Третій — спричинений тими об'єктивними процесами розвитку суспільства, які пов'язані з появою в системі освіти нових можливостей, що проявляються у розвитку змісту навчання і педагогічних технологій, у створенні додаткових умов для індивідуального особистісного розвитку людини, у поглибленні процесів демократизації та інтеграції освіти, а також у широкомасштабній інформатизації системи освіти, інших підсистем суспільства, з якими система освіти в процесі виконання своїх завдань так чи інакше взаємодіє. Зазначені чинники взаємообумовлені і взаємодоповнюють один одного. Нова освітня парадигма, що визначила і задекларувала принципи відкритої освіти, була реакцією системи освіти на зазначені чинники [2, 46].

Ідея відкритої освіти, як інноваційна щодо визначеного підходу, набула популярності на Заході в 60-ті рр. XX ст. Відкрита освіта була продовженням ідей прогресивної освіти і виступала з критикою традиційної освіти. Суспільний прогрес об'єднав філософів, які прагнули оновлення та негативно ставилися до авторитарних педагогічних взаємин, викладання тільки на книжковій основі, пасивного навчання шляхом запам'ятовування фактів, ізоляції освіти від соціальної дійсності. Відкрита освіта часто і слушно описується як зміна атмосфери освітнього процесу — через більшу гуманність і розуміння, через більше схвалення і довіру. Цей заклик не був новим за формою, але передбачав нове розуміння суті. Р.Баз, фахівець із питань відкритої освіти, аналізуючи відкриту освіту, звертає увагу на її суть — актуалізувати здібності учня, уможливити їх застосування і, таким чином, вирішити проблему ефективності навчального процесу [1]. Важливого значення набувають чинники, що забезпечують саме відкритість освіти. Це, по-перше, процедурна відкритість. Автономність персонального вибору учня вимагає відкритості класу, інтерактивних методів навчання. По-друге, для здійснення цього типу освіти потрібна нормативна відкритість: вибір завдань для навчання і діяльності є прерогативою суб'єкта нав-

чання. Нормативна відкритість включає процедурну, але не завжди навпаки. Роль викладача полягає у співучасті процесу, який допомагає суб'єкту навчання, насамперед, у самоосвіті та самовихованні. Методологічною основою такого підходу є трансформація кантовських поглядів на природу людини і призначення освіти та виховання як саморозвитку індивіда [5].

Зауважимо, що з поняттям «відкрита освіта» тісно пов'язано поняття «дистанційна освіта». Хоча вони є самостійними категоріями. Трапляється, що ці поняття як у вітчизняних, так і в закордонних джерелах змістовно не розрізняють, ототожнюють або визначають одне через інше.

Так, Б.Шуневич зазначає, що відкрита освіта — це *технологія навчання*, яка побудована так, щоб навчання проходило гнучким способом, незалежно від географічної віддаленості студента від освітнього закладу, його соціальних і тимчасових обмежень. Це *індивідуальний підхід до навчання*, орієнтований на здійснення навчання кожного студента за індивідуальним планом. Відкрите навчання може включати дистанційну або інші форми навчання, а також можливість поєднувати елементи традиційного і самостійного навчання з відповідною формою контролю [10].

За В.Биковим, дистанційна освіта спирається на принципи відкритої освіти, забезпечує їх реалізацію і в термінах теорії завдань утворює розв'язувальну частину сукупності завдань відкритої освіти. Моделі систем дистанційної освіти саме відображають суттєві сторони реалізації принципів відкритої освіти в конкретному навчальному середовищі. Ці моделі є забезпечувальними моделями відкритої освіти [2, 96].

Дистанційне навчання — форма навчання і педагогічна технологія, основним змістом якої є керована на відстані самостійна робота суб'єкта навчання, з використанням сучасних інформаційних та комунікаційних технологій, безпосередньо відповідає вимогам кредитно-модульної системи організації навчального процесу (КМСОНП) [8].

У провідних вищих навчальних закладах України (НТУ «КПІ», НПУ ім. М.Драгоманова, НТУ «ХПІ», НАДУ при Президентіві України, ДВНЗ «Університет менеджменту освіти» НАПН України та ін.) поступово здійснюється впровадження дистанційної форми навчання за кредитно-модульною технологією навчання, яка містить:

- застосування нетрадиційних технологій навчання (мережеві, кейс, теле-, змішані);
- модульні принципи розробки матеріалів і відповідні системи контролю;
- підготовку викладачів-розробників матеріалів для дистанційного навчання, викладачів-тренерів і викладачів-консультантів у новітньому інформаційному середовищі;
- побудову оперативного зв'язку між студентом (слухачем) і навчальним закладом (використання новітніх систем дистанційного навчання, спеціалізованого програмного забезпечення та засобів телекомунікаційного зв'язку, зокрема Інтернету);

- повне навчально-методичне забезпечення дисциплін (модулів) як на паперових, так і електронних носіях.

На підставі загальних закономірностей навчання в сучасній вищій школі, низки вже впроваджених інноваційних технологій у післядипломну педагогічну освіту (на прикладі ДВНЗ «Університет менеджменту освіти» НАПН України) спробуємо проаналізувати перші результати організації навчального процесу в закладі післядипломної освіти із використанням основних ідей й положень КМСОНП.

Робота над розроблюванням моделі підвищення кваліфікації педагогічних працівників на засадах КМСОНП проводилась у два етапи.

На першому етапі передбачалось:

- провести предметний аналіз основних компонентів КМСОНП: системи кредитів, модулів та організації навчального процесу;
- з урахуванням особливостей та специфіки підвищення кваліфікації педагогічних працівників за очно-дистанційною формою навчання оцінити доцільність та можливість упровадження основних положень КМСОНП у навчальний процес ЦІППО.

На другому етапі:

- розробити та обґрунтувати структурно-логічну модель підвищення кваліфікації педагогічного працівника на засадах КМСОНП за очно-дистанційною формою навчання;
- оцінити як використовується розроблена модель щодо інших форм (очної, заочної та ін.) підвищення кваліфікації педагогічних працівників.

Зазначимо, що системою організації навчального процесу у ВНЗ III–IV рівнів акредитації передбачено навчальне навантаження як викладача, так і студента.

Як свідчить практика організації навчального процесу в УМО, на цьому етапі до появи нових нормативних документів Міністерства освіти і науки України за норму часу для планування та обліку навчальної роботи педагогічних і науково-педагогічних працівників закладів післядипломної освіти розрахунок навчального навантаження викладачів варто зберегти чинний — в академічних годинах.

Навчальне навантаження слухачів уже зараз необхідно оцінювати в кредитах, для чого слід провести відповідні перерахунки в навчальних планах, програмах і т.д. При цьому необхідно дотримуватися порівняльної трудомісткості кредитів: складнощі із засвоєнням слухачами змісту різних кредитів мають бути на одному рівні.

У СПККПКО накопичений певний досвід формування модульних навчальних програм. Одночасно є низка недоліків, обумовлених формальним, поверхневим підходом до проблеми, відсутністю глибокого розуміння змісту поняття «модуль» в освіті. При розроблюванні модульних програм для КМСОНП, на нашу думку, слід посилатися на науково-обґрунтовані структурно-логічні схеми професійної діяльності, а не на бажання кафедр і їх можливості. При цьому освітні кваліфікаційні характеристики (ОКХ), на нашу думку, доцільно використовувати для уточнення і конкретизації структурно-логічних схем професійної діяльності.

Упровадження КМСОНП у систему підвищення кваліфікації керівних і педагогічних кадрів освіти (СПККПКО), як показує досвід, передбачає збереження очно-дистанційної форми навчання.

Зазначимо, що наявність у структурі очно-дистанційної форми навчання на трьох етапах (I — очної, II — дистанційної, III — очної, які відмінні між собою цілями, змістом тощо, розділені у часі і просторі) пояснює доцільність деякого відходу від класичної структури модуля.

За очною формою навчання структуру модуля складають як аудиторні заняття, так і самостійна робота слухачів. За очно-дистанційною формою навчання значну частину самостійної роботи слухачів (далі — СРС) винесено на другий, дистанційний, етап навчання, і вона є відносно самостійним компонентом навчального процесу — керованою самостійною роботою слухачів [6]. Тому, на нашу думку, доцільно класичну структуру модуля розділити на дві частини.

Унаслідок проведених нами досліджень, є можливим представити в КМСОНП як програми з питань підвищення кваліфікації, так і навчальні плани, наприклад, за обсягу 216 годин (6 кредитів) маємо: аудиторне навантаження — 5 модулів по 0,5 кредиту = 2,5 кредиту; самостійна робота — 5 блоків по 0,25 кредиту = 1,25 кредиту; випускна робота — 1 кредит; індивідуальна навчальна практика — 0,5 кредиту і організаційні та контрольні заходи — 0,75 кредиту. Разом: 6 кредитів [9].

Зазначимо, що впровадження КМСОНП у підвищення кваліфікації потребує не тільки реалізації вимог до кредитно-модульної системи, але і внесення певних змін в організацію навчального процесу, над чим активно працюють науковці УМО.

Висновки

Отже, на основі вище зазначеного констатуємо, що освітні трансформації відповідно до вимог кредитно-модульної системи — це не лише і не стільки рівні, модулі, експерименти, кредити, рейтинги тощо. Це — перш за все, нова філософія освітньої діяльності, нові принципи організації навчального процесу, новий тип взаємин між викладачем і студентом (слухачем), це нові технології з опанування знань, унеможливлення репродуктивних методів навчання, повна прозорість навчального процесу тощо. Переверений на практиці експеримент показав, що перехід від традиційної орієнтації навчального процесу до КМСОНП за дистанційною формою навчання доцільний, можливий та забезпечує новий європейський рівень навчальної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Barth R.S. Open education and the American school. — Agathon, 1972.
2. Биков В.Ю. Моделі організаційних систем відкритої освіти: монографія / В.Ю.Биков. — К. : Атіка, 2008. — 250 с.
3. Вища освіта і Болонський процес : навч. посіб. / М.Ф.Дмитриченко, Б.І.Хорошун, Я.О.Мзвінська, В.Д.Данчук. — К. : Знання України, 2006. — 440 с.
4. http://uiite.kpi.ua/ua/projects/self_edu/ceevu_project

5. Круть П.П. Відкрита освіта: плюралізм інтерпретацій / П.П.Круть // Мультиверсум: філос. альманах. — К. : Центр духовної культури. — 2004. — № 42.
6. Олійник В. Самостійна робота слухачів у процесі підвищення кваліфікації: наук.-метод. матеріали / В.В.Олійник, В.О.Гравіт, Л.Л.Ляхоцька – НАПН України, Ун-т менедж. освіти. — К., 2010. — 44 с.
7. Освіта в інноваційному поступі суспільства: доповідь на підсумковій колегії Міністерства освіти і науки України 17 серпня 2006 року // Освіта України. — 2006. — № 60–61. — С. 1–21.
8. Положення «Про організацію очно-дистанційного підвищення кваліфікації керівних і педагогічних кадрів у Центральному інституті післядипломної педагогічної освіти» / В.В.Олійник, В.О.Гравіт, Л.Л.Ляхоцька та ін.; за заг. ред. В.В.Олійника. — К. : ЦІППО, 2005. — 18 с.
9. Тимчасове положення «Про організацію навчального процесу в кредитно-модульній системі при підвищенні кваліфікації керівних і педагогічних кадрів освіти за очно-дистанційною формою навчання» / В.В.Олійник, В.О.Гравіт, Л.Л.Ляхоцька та ін.; за заг. ред. В.В.Олійника. — К. : УМО, 2009. — 36 с.
10. Шуневич Б. Обґрунтування наукової термінології з дистанційного навчання / Б.Шуневич // Вісник Національного університету. — 2003. — № 490. — С. 95–104.

В статье на основе инновационных подходов и модернизации образовательной деятельности высших учебных заведений, конечным результатом которой является гармонизация европейского высшего образования, проанализированы механизмы и инструменты развития системы образования, совокупность которых создает концептуальную модель нового образования, называющуюся открытым образованием.

Ключевые слова: *открытое образование, информатизация общества, виртуальный кампус, электронное обучение, дистанционное обучение, кредитно-модульная система организации учебного процесса, управляемая самостоятельная работа студента/слушателя.*

In the article are exposed innovative approaches and modernization of educational activity of higher educational establishments. Mechanisms and instruments of development of the system are analysed educations the aggregate of which creates the conceptual model of new open education.

Key words: *open education, informatization of society, virtual camps, e-learning, controlled from distance teaching, European Credit Transfer System, guided independent work of student/of listener.*